

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСВОЄННЯ МОЛОДДЮ МОРАЛЬНИХ ІМПЕРАТИВІВ В УМОВАХ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

PECULIARITIES OF YOUTH ASSIMILATION OF MORAL IMPERATIVES IN THE CONDITIONS OF POST-INDUSTRIAL SOCIETY

У статті представлено аналіз особливостей засвоєння молоддю моральних імперативів в умовах постіндустріального суспільства, головні тенденції якого мають високий ступінь невизначеності, пов'язаний із розвитком нових інформаційних і комунікаційних технологій та активною діяльністю на світовій арені суб'єктів глобалізації.

Визначено, що вразливим до впливу соціокультурних вимірів постіндустріальної доби є період особистісного становлення, зокрема підлітково-юнацький етап. Від ціннісних орієнтацій молоді залежить майбутнє нашого суспільства, що пояснює інтерес науковців до морально-психологічного розвитку цієї соціально-вікової групи суспільства.

З'ясовано, що особистісне становлення молоді відбувається в умовах глобалізації та формування нових соціальних відносин, які зумовлюють розмиття традиційної моралі та сприймання молоддю моральних норм і регламентаційних правил як таких, що не виправдано обмежують свободу, волю й індивідуальність. Важливу роль у розвитку суспільства відіграють ціннісні орієнтації (у складі ідеологічних парадигм), які безпосередньо впливають на формування інтересів, ідеалів, потреб молоді та на стереотипи її поведінки.

Показано, що суспільство споживання не здатне до прогресивного розвитку через заміщення в суспільній свідомості теорії колективної відповідальності теорією особистого успіху. Це викликає прояв стійкої тенденції до перевищення особистого блага над загальним і призводить до панування індивідуалізму та егоїзму. Реалізувати прогресивний розвиток особистості у трансформаційному суспільстві можна шляхом переформатування морально-психологічної сутності світосприймання молоді як одного з важливих елементів системи суспільної свідомості. При цьому фундаментом таких перетворень має стати гуманістична етика, яка визнає моральну автономію індивіда, його здатність розмежовувати добро і зло без впливу авторитету.

Ключові слова: *постіндустріальне суспільство, особистісне становлення молоді, ціннісні орієнтації, суспільна свідомість, духовність.*

The article presents an analysis of the peculiarities of young people's assimilation of moral imperatives in a post-industrial society, the main trends of which have a high degree of uncertainty associated with the development of new information and communication technologies and activities on the world stage of the subjects of globalization.

It is determined that the period of personal formation, in particular the adolescent-youth stage, is vulnerable to the influence of socio-cultural dimensions of the post-industrial era. The future of our society depends on the value orientations of young people, which explains the interest of scientists in the moral and psychological development of this socio-age group of society.

It was found that the personal development of young people takes place in the context of globalization and the formation of new social relations, which cause the blurring of traditional morality and young people's perception of moral norms and regulations as unjustifiably restricting freedom, will and individuality. An important role in the development of society is played by value orientations (as part of ideological paradigms), which directly affect the formation of interests, ideals, needs of young people and stereotypes of their behavior.

It is shown that the consumer society is not capable of progressive development due to the replacement, in the public consciousness, of the theory of collective responsibility by the theory of personal success. This shows a steady tendency to exceed the personal good over the common and leads to the dominance of individualism and selfishness. The progressive development of the individual in a transformational society can be realized by reformatting the moral and psychological essence of the worldview of youth as one of the important elements of the system of social consciousness. At the same time, the foundation of such transformations should be humanistic ethics, which recognizes the moral autonomy of the individual, his ability to distinguish between good and evil without the influence of authority.

Key words: *post-industrial society, personal development of youth, value orientations, social consciousness, spirituality.*

УДК 159. 923

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.42.31>

Невмержицький В.М.

к.психол.н., доцент,
провідний науковий співробітник
лабораторії психології навчання імені
І.О. Синиці
Інститут психології імені Г.С. Костюка
Національної академії педагогічних
наук України

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси у розвитку суспільства кінця ХХ – початку ХХІ століть означені загальним вектором становлення постіндустріального суспільства, що відображує безпрецедентність інформаційно-технічних досягнень людства, радикальність соціокультурних інновацій в усіх основних сферах життєдіяльності людства. Теорії постіндустріального суспільства беззаперечно є одними із найбільш визнаних соціологічних проектів, що дозволяють адекватно

окреслити кардинальні зміни у сучасному соціокультурному просторі. Необхідність створення системного наукового проекту майбутнього була спричинена розумінням вичерпаності ресурсів індустріальної цивілізації, і перш за все – ресурсів біосфери. Здійснене у некла-сичній гуманітарній традиції «викриття» раціональності як рушійної сили модерна містило разом з тим «викриття» тотальності владного дискурсу, аналіз парадоксів демократії як форми політичного, визнання приреченості

масового суспільства, в яке трансформувалася народ – джерело суверенітету [1, с. 7].

Постановка завдання. Метою дослідження є здійснення теоретичного аналізу особливостей засвоєння молоддю моральних імперативів в умовах постіндустріального суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Узагальнення наукових концептів сучасного етапу еволюції цивілізації (Д. Белл, С.С. Губанов, В.І. Ігнат'єв, Е.Я. Ільюшина, В.Л. Іноземцев, Л.В. Нікіфорова, Ю.А. Пирютко, Н.М. Токарева та ін.) дозволяє виокремити серед основних ознак постіндустріального суспільства такі:

- посилення прозорості національних кордонів: формування єдиного європейського (а згодом і світового) виробництва, глобального виміру світового соціально-економічного простору, що має спільні цінності і норми життя, поведінки, взаємостосунків;

- руйнація держави всезагального добробуту (що вказує на відхід від ідеалів Просвітництва);

- децентралізація політичної влади, виникнення «комп'ютерної демократії», за якої поінформованість ототожнюється із владою; доступність прямого спілкування із представниками владних структур різного ієрархічного рівня завдяки розвитку інформаційно-комунікаційних технологій;

- міграція працеспроможного (зайнятого) населення із сфери виробництва до сфери послуг; зростання ролі культури споживання, перетворення її на панівну сферу суспільного життя;

- основним критерієм соціальної стратифікації в західних суспільствах постає рівень освіти і знань, супротивно критерію володіння засобами виробництва, що спричиняє значне утруднення соціальної структури суспільства: вона стає більш фрагментованою й складною, з'являється ряд нових підстав для диференціації (окрім класів враховуються стать, приналежність до етнічної групи, вік тощо).

- збільшення значення високоосвіченої і висококомпетентної технологічної еліти, котра заміряється на домінуючу роль у суспільстві і намагається контролювати процеси соціального виробництва;

- зміна ціннісних орієнтацій західної спільноти, котра дотримується споживацького та гедоністичного ставлення до життя та звертає при цьому увагу на якість життя і можливість самовираження [1, с. 8].

Ключові тенденції постіндустріального суспільства є взаємопов'язаними і мають високий ступінь невизначеності: розвиток нових інформаційних і комунікативних технологій та активна діяльність на світовій арені суб'єктів глобалізації забезпечують еволю-

цію людства крізь призму прогресу знань. Разом з тим динамічні зміни, котрі притаманні економічній, політичній та духовній сферам інституційної матриці сучасного українського соціуму, супроводжуються проблемами його консолідації.

Українське суспільство, з ХХ ст. по теперішній час, є охопленим кризою (ознаками якої є високі темпи змін у соціумі, значна складність стосунків між людьми та суспільними групами, велике різноманіття життєвих стратегій), але навряд чи в історії людства можливо знайти таке покоління, позбавлене опори у світогляді, як нинішнє. [2]. Ще Д. Дьюї наголошував, що «простий відхід від старого не вирішує сучасних проблем і під час нової зміни завжди існує небезпека, що в результаті відхилення цілей і методів ... принципи можуть сформуватися не позитивним ... шляхом, а негативним. Тоді в її основу покладається відкидання небажаного, а не конструктивний розвиток власної філософії» [3, с. 23].

Трансформація українського середовища відбувається як докорінне оновлення усіх сфер життя, зокрема й духовного, на тлі, сформованих раніше, соціальних та особистісних ідеалів. Зіткнувшись із крахом моральних норм і свободи вибору, особистість може орієнтуватися, як на гуманізм, так і на антигуманізм, може вдосконалюватись для самореалізації на благо суспільства або дотримуватись корисливих цілей. У сучасному соціумі особистості притаманна значна зневіра; її свідомість перебуває у стані розгубленості; сучасна масова культура негативно впливає на дітей та підлітків, сприяє культивуванню агресії та жорстокості, цинізму та відсутності культури; має місце наближення культури нації до недостатнього, для цивілізованого суспільства, рівня.

Виразним є й те, що на сучасному етапі розвитку нашого суспільства відбулося значне загострення багатьох суспільних суперечливостей, що, відповідно, обумовило поглиблення ціннісних дезорієнтацій, причому, не тільки за так званими «лініями Хантінгтона», але й у межах окремих поколінь. Доречно до цього зазначає В.І. Астахова: «Проблема ця гостра для України, ... де під час багаторічної політики деідеологізації виник духовний вакуум, що є небезпечнішим, ніж економічна і політична кризи разом взяті, вже хоча б тому, що наслідки його переборюються значно довше і важче, не дозволяючи ефективно боротися ні з економічними, ні з політичними труднощами... Ми з кожним днем бідніємо не тільки грішми, але й розумом і совістю» [4].

Особливо вразливим до впливу соціокультурних вимірів постіндустріальної доби, беззаперечно, є період особистісного становлення, зокрема – підлітково-юнацький етап ґенези буття. Від вектору трансформацій ціннісних

орієнтацій молоді залежить майбутнє нашого суспільства, що пояснює інтерес наукової спільноти до морально-психологічного розвитку цієї когорти суспільства.

Багато дослідників, зокрема такі, як Л.В. Батліна, П.С. Гуревич, А.А. Гусейнов, М.С. Каган, С.Б. Кримський, С.М. Пазиніч, Л.В. Сохань, І.В. Степаненко, О.І. Субетто та інші, визнають у наявному розриві між рівнем науково-технічного і техногенного розвитку людства та спрямованістю духовно-морального людського потенціалу виитоки глобальної антропологічної катастрофи, що поступово може охопити усе людство. У зв'язку з цим виникає потреба переосмислення духовно-культурного буття людини, оскільки в сучасних умовах настало розуміння того, що кардинальні зміни у світогляді, психології, свідомості є не менш важливими, ніж матеріальне життя суспільства та його побут. В. Франкл зазначав: «Духовність, свобода і відповідальність – це три екзистенціали людського існування. Вони не просто характеризують людське буття як буття саме людини, швидше навіть вони конституюють його в цій якості» [5, с. 93]. Духовність – це моральна культура людства, а відродження духовності пов'язане із поверненням до традиційних духовних цінностей народу, їх інтеріоризація молоддю.

Особистісне становлення сучасної молоді відбувається в умовах глобалізації та суцільної інформатизації, формування нових соціальних відносин, що спричиняють розмиття ціннісних основ та традиційної моралі, послаблення культурної спадкоємності; молодь сприймає моральні норми і регламентаційні правила як застарілі, обтяжливі, що не виправдано обмежують свободу, волю та індивідуальність. Крім того, глобальність запозичення сучасних західноєвропейських ціннісних моделей поведінки змінює полюси культури.

Упродовж другої половини ХХ – на початку ХХІ століть потужним фундаментом масштабної критики впливу високотехнологічних вимірів існування людини на розвиток її духовності став концепт масового суспільства, біля витоків якого постали такі потужні науковці як П. Андерсон, Х. Арендт, В. Беньямін, В. Декомб, Х. Ортега і Гасет, Е. Фромм та інші. Гуманістично ліберальні традиції політичних філософів та психологів обумовили специфіку трактування генези буття «середньої» людини у сучасному світі [6, с. 52]. Зокрема, Еріх Фромм зауважував, що «середня» людина у розвинутому суспільстві боїться власної свободи, оскільки наявність свободи передбачає також відповідальність; щоб якось уникнути відповідальності, людина позбувається власної свободи, фактично тікає від неї у пасивність і розчинення у масі, контрольованій більш сильними особистостями – вождями. Це

приводить до формування масового суспільства, яке складається із сукупності знеособлених індивідів (авторитарних особистостей) [7, с. 168–169].

Значну увагу у вивченні особистості в масовому суспільстві Е. Фромм приділяв пасивності. Під нею він розумів спрямованість людини силами, які вона не контролює, і, відповідно, не може діяти самостійно, а лише реагує. Вчений зазначав із цього приводу: «Якщо ви уважно подивитеся на активність людей, які просто реагують чи діють за призначенням, людей пасивних у класичному розумінні, ви помітите, що їх реакції ніколи не змінюють свого напрямку. Їх реакції завжди однакові. Однакові подразники завжди викликають однакові реакції... Тут не помічається індивідуальність, сили мислення не залучені, все здається запрограмованим: однакові подразники, однакові наслідки» [8, с. 39].

У сучасних суспільствах, незалежно від їхнього розвитку, переважає саме авторитарний тип особистості. Причиною цього феномену Е. Фромм називає «втечу від свободи» – повсюдне небажання людини відповідати за себе та за власні вчинки [7].

Серед основних механізмів «втечі від свободи», до котрих може вдаватися сучасна людина, Е. Фромм означає такі:

1) авторитаризм, який трактується як «тенденція відмови від незалежності своєї особистості, злиття свого «Я» з кимось або чимось зовнішнім, щоб таким чином здобути силу, якої не вистачає самому індивіду» [7, с. 140];

2) деструктивність, що зумовлює, знищуючи або підкоряючи інших, намагання подолати відчуття неповноцінності. Згідно із Е. Фроммом, обов'язок, патріотизм і любов – загальнопоширені приклади раціоналізації деструктивних дій [9, с. 249];

3) конформізм, реалізуючи який людина прагне подолати самотність та відчуження через абсолютне підкорення соціальним нормам, які регулюють поведінку. Е. Фромм наголошував: «Індивід перестає бути собою; він повністю засвоює той тип особистості, який вимагає модель культури, а тому стає абсолютно схожим на інших, таким, яким вони хочуть його бачити» [7, с. 182].

На думку Е. Фромма подібна втрата індивідуальності суттєво усталилася у соціальному характері більшості сучасних людей. Вони у масовому суспільстві конформістів стають невіддільними від свого оточення, сповідують ті самі цінності, переслідують ті самі кар'єрні цілі, купують ті самі продукти, думають і відчувають так само, як кожен у їхній культурі [6, с. 54].

Слід зазначити, що важливу роль у розвитку суспільства відіграють саме ціннісні орієнтації, які входять до складу ідеологічних парадигм, тому що саме вони безпосередньо вплива-

ють на формування інтересів, ідеалів, потреб молоді, а також на стереотипи її поведінки. Розглядаючи у соціально-політичному аспекті основні принципи, покладені в основу сучасної ідеологічної (ліберальної) парадигми українського суспільства, можна виділити такі особливості (Л.Ф. Мізес, К.Г. Флах; Ф. Кирилук, М. Федоров та інші):

1) основним моральним та економічним принципом визнається індивідуалізм;

2) віра у раціональну побудову світу, яку можливо пізнати через використання критичного дослідження та рефлексії: саме раціоналізм дозволяє, як індивіду, так й суспільству в цілому, успішно реалізувати матеріальні ціннісні установки, інтегровані у свідомість людини; означене спричиняє суперечність між матеріальними та духовними нормами у світосприйманні.

У площині ліберальної парадигми державоустрою можна припустити, що принцип раціоналізму звільняє людину від звичаїв та традицій, при цьому не визначаючи кінцеві цілі, дає чітке керівництво до дії; при цьому виникає можливість ефективно інтегрувати будь-які ціннісні орієнтації у свідомість молоді. При цьому, в момент формування необхідних норм та орієнтацій, попередні просто усуваються, а представники молодого покоління, поряд з іншими членами суспільства, сприймають це як даність.

3) Визнання значущості принципів рівності та справедливості. Парадигма лібералізму визначає будь-яке суспільство як справедливе та рівне не за критерієм щодо рівномірного розподілу матеріальних благ, а згідно з такими параметрами: відсутності дискримінації за віросповіданням, статтю, матеріальним становищем тощо; акцент зроблено на рівності перед законом (Ф. Кирилук).

4) В якості базису соціально-політичної взаємодії у соціумі стверджуються принципи толерантності та плюралізму.

5) Ствердження принципу мінімального обмеження свободи індивіда. Принцип максимально обмежує зовнішній тиск на індивіда: тільки у цьому випадку людина буде діяти відповідно до особистого вибору. Передбачається, що дії людини має обмежувати тільки закон, а алгоритми побудови суспільних відносин можна буде моделювати та транслювати, наприклад, за допомогою засобів масової інформації.

Узагальнюючи досвід дослідження сучасного суспільства із виявленням ліберальної парадигми державоустрою, можна стверджувати, що застосування ліберальної ідеології на практиці неминуче призводить до інтегрування в індивідуальну та суспільну свідомість ціннісних орієнтацій, що базуються на принципі максимального задоволення матеріаль-

них потреб, до зниження рівня виробництва духовних цінностей, у зв'язку зі зниженням рівня попиту на них.

Якщо розглядати реалії України, то провідну роль у трансляції ціннісних орієнтацій лібералізму відіграли засоби масової комунікації, які, з одного боку, активно піддавалися олігархізації, а, з іншого – виступали у якості основного інструменту здійснення трансформацій, пов'язаних із процесом олігархізації [10] та формування споживацьких потреб.

Процеси формування та функціонування масового суспільства споживацького типу (consumer society) вивчали багато філософів, соціологів, психологів (В. Блюмкін, Г. Маркузе, Х. Ортега-і-Гассет, Е. Фромм та інші), котрі визначали його сутність як зібрання індивідів, які активно піддаються масовому навіюванню, результатом чого їхньою єдиною метою стає максимальне матеріальне виробництво та споживання. Таке суспільство управляється професійними політиками та менеджерською бюрократією. Будь-які види громадської діяльності підпорядковані економічним інтересам, тому кошти стають цілями, а індивід трансформується у подобу машини («автомат – добре екіпірований, але із атрофованим інтересом до своєї людської сутності» [11, с. 185]. Він відмінно одягнений, ситий, однак не має потягу до головної мети людської діяльності – виробництва духовних цінностей. При цьому засоби масової комунікації постійно проголошують, що саме такий спосіб життя приносить людям щастя. Е. Фромм наголошував, що людина цього типу сприймає себе як товар на «ринку особистостей» і є «ринковою особистістю».

«Володіння та буття, – писав Е. Фромм, це дві повністю відмінні форми людських переживань: від наявності й інтенсивності тієї чи іншої форми залежать відмінності індивідуальних і колективних характерів» [11, с. 30–31]. Під «мати» і «бути» вчений розумів два способи існування людини у світі, переважання яких визначає цілісність індивіда. Людина з орієнтацією на «мати» (споживач) – ставиться до світу, як господар до власності, а те, чим не може заволодіти, так чи інакше стає метою для жаги привласнення. Стосовно орієнтації на «буття», то тут Е. Фромм пропонував дві форми екзистенції: одна з них означає життєлюбство та співпричетність до світових проблем (що є протилежністю володінню). Інша форма буття є протилежною видимості; її варто розуміти як справжнє, природне, реальне існування індивіда, що є протилежністю акторству та лицемірству [11, с. 44–45]. Найвищою ціллю «ринкової особистості» є повне пристосування до вимог ринку. Людина цього типу не має свого Его, оскільки її «Я» весь час змінюється, згідно з принципом: «Я такий, яким ти хочеш мене купити»; така особистість постійно перебуває

у русі, хоче всім подобатися і робити все найкраще та ефективно.

Сучасна людина стає більш незалежною і вільною, «але при цьому вона звільняється від зв'язків, що дали їй почуття впевненості й приналежності до якоїсь спільності. Вона уже не може прожити все життя в маленькому світі, центром якого була вона сама: світ став безмежним і загрозливим... Її відносини з побратимами, у кожному з яких вона бачить можливого конкурента, отримали характер відчуженості й ворожості; вона вільна – це значить вона самотня, ізольована, їй загрожують з усіх боків... Рай втрачений назавжди; індивід стоїть один, обличчям до усього світу, безмежним і загрозливим. Нова свобода неминуче викликає відчуття непевності й безсилля, сумніву, самотності й тривоги» [7, с. 27]. З розвитком ринкових відносин почуття ізоляції і безпорадності підсилюються. «Конкретні зв'язки одного індивіда з іншим, – пише Е. Фромм, – втратили ясний людський зміст, здобули характер маніпуляцій, де людина розглядається як засіб. У всіх суспільних і особистих відносинах панує закон ринку... Людина продає не тільки товари, вона продає саму себе й відчуває себе товаром» [7, с. 219].

Це у своїх роботах підтримав В. Блюмкін, який, зокрема, прямо вказав на ціннісні орієнтації, що поширюються у свідомість, як молодого покоління, так й суспільства: «Споживайте... Живіть заради придбання та споживання тих красивих, дорогих та зручних речей, які створює сучасна промисловість, заради чуттєвих насолод, у цьому сенс життя, у цьому її найвища цінність» [12].

Закономірно, що суспільство споживання активно впливає на своїх представників, а особливо – на молодь. Внаслідок цього вони трансформуються у «одновимірних людей» (у термінології Г. Маркузе). Змальовуючи подібні ознаки масового індивіда Г. Маркузе використовував цей термін для означення людини, котра існує в єдиному вимірі споживацького існування, не бачить якихось альтернатив споживацькому модусу і навіть не задумується над тим, що які-небудь альтернативи можуть існувати. У зв'язку із цими якісними особливостями свідомості особистості, у традиційному соціумі предмети побуту є додатком до людини, а у суспільстві споживання відбувається трансформація, сутність якої полягає у тому, що індивід стає додатком до оточуючих його речей та постійно служить їм [13].

Свої критичні зауваження проти сучасного духовного стану суспільства спрямував і Х. Ортеґа-і-Гассет [14]. У праці «Повстання мас» іспанський вчений зазначає про те, що сучасне суспільство страждає засиллям бездуховності, позбавленої будь-яких прагнень людини-обивателя, яка нав'язує свій стиль життя державам. «Те, що раніше вважалося

б даром провидіння, який викликав покірну вдячність долі, перетворилось у право, за яке не дякують, а якого вимагають» [14, с. 46]. У своєму розвитку (порівняно із другою половиною XIX ст.) людина вже не має справу з нездоланими соціальними перепонами, у неї немає примусу до обмежень у житті. Звичайна людина дізнається про рівність всіх людей. У психологічній діаграмі сучасної маси Х. Ортеґа-і-Гассет відзначає дві основні риси: вільний ріст її вітальних бажань, і, тим самим, її особистості, та засадничу невдячність проти всього, що зробило можливою вигоду її буття. Вчений запропонував поняття «людина маси», зауважуючи на порушення динамічної рівноваги між елітою (або високодуховною і висококваліфікованою частиною суспільства) та масою, на зростання соціальної переваги типу «людина маси», на небезпеку примітивізації життя суспільства, втрату смислу і цілей людського та суспільного буття з причини надання цінностям та смакам кінцевого статусу еталонних, загальнолюдських цінностей.

Ще однією важливою ознакою «ринкової особистості», на думку Е. Фромма, є «маніпулятивний інтелект». Така особистість ставить за мету оптимальне функціонування за певних умов, а тому й засоби, якими вона послуговується, є винятково раціональними та прагматичними. Маніпулятивний інтелект, не контрольований розумом, несе у собі загрозу самознищення людини. Відчужений, винятково науковий інтелект, механічне, маніпулятивне мислення супроводжується атрофією емоцій. Оскільки вважається, що почуття не допомагають, а скоріше заважають оптимальному функціонуванню системи, сфера почуттів не розвивається і залишається на інфантильному рівні [11, с. 229].

Важливим у контексті дослідження є те, що суспільство споживання не здатне до прогресивного розвитку. Значною мірою це обумовлено тим, що у суспільній свідомості теорія колективної відповідальності заміщується теорією особистого успіху. Внаслідок цього виявляється стійка тенденція, яка полягає у тому, що особисте благо стає вище суспільного, у зв'язку з чим починає переважати індивідуалізм, а потім – егоїзм.

Можна погодитися із тим фактом, що молоде покоління (принаймні його частина), котре реалізує свій особистісний ресурс у вимірах суспільства споживання, скеровує свою поведінку принципом: все найкраще – мені. При цьому молодь має високий рівень індивідуалізму, у неї виявляється асоціальна та аморальна поведінки, що у свою чергу, негативно впливає на суспільні відносини. Реалізувати прогресивні тенденції розвитку особистості у трансформаційному суспільстві можна лише шляхом переформатування морально психо-

логічної сутності світосприймання молоді як одного із структуроутворювальних елементів системи суспільної свідомості. Фундаментом таких перетворень має стати гуманістична етика, заснована на визнанні моральної автономії індивіда, його здатності самому розмежовувати добро і зло без втручання авторитета. Слід зазначити, що зміни у обов'язковому порядку повинні бути спрямовані у бік інтегрування духовних норм до моралі молоді, а також – підвищення культурного рівня молодих людей. Для цього людині необхідно відмовитися від споживацького модусу існування, який базується на ідеї матеріальної власності, та зосередитися на екзистенційному модусі буття, покликаному відкрити особистості її справжнє «Я», вільне від впливів суспільства пізнього капіталізму. Людина повинна повною мірою розкрити свою суб'єктність і творчий потенціал, що стануть першочерговими умовами її звільнення.

Важливим інструментом подолання кризового стану українського суспільства має стати створення умов для зростання духовності як базису самовдосконалення особистості, що передбачає, насамперед, «пріоритетність духовно-морального виховання у цілісному розвитку особистості, ... при якому найважливішим стає не зовнішнє, а внутрішнє, не визнання в світі та самоствердження, а розвиток самоволодіння, волі, розуму, удосконалення і уточнення вищих якостей характеру, які стають опорою у житті, як би воно не складалося. Саме рівень духовно-морального розвитку визначає здатність особистості діяти розумно й відповідально, стримувати прояви нижчої природи» [15, с. 15].

М.Й. Боришевський розглядає духовність як одну із характеристик особистості, активного суб'єкта міжлюдських взаємин, що відображує особливості ставлення людини до інших людей, явищ навколишньої дійсності, до себе. Особистість трансформує систему соціальних впливів, «поступово виробляючи власне концептуальне розуміння й ставлення до сутності життя, життєвих цілей, і на цій основі визначаючи свій життєвий шлях, реалізуючи найважливіші духовні цінності» [16, с. 398].

Серед основних ознак духовності й виявлення їх у поведінці особистості М.Й. Боришевський [16, с. 406-408] виділяє такі:

- віра у вищу ідею та велич людської душі, того, що створила людина впродовж життя;
- віра в Бога-Творця, безсмертя людської душі у поєднанні з моральністю людини і спонуканні її до постійного самовдосконалення, звільнення від скверни, негідних учинків;
- яскраво виражена потреба у справедливості, реальні дії з метою утвердження правди та справедливості відносно самого себе і інших;

- виражені почуття самоповаги і поваги до іншої людини та її людської гідності;
- стала тенденція звільнення від егоцентризму на користь алоцентризму;
- толерантність і готовність поступатися (при несуперечливості життєвим принципам);
- готовність до безкорисливої допомоги іншим, схильність до добродійності;
- естетична вихованість, здатність пережити прекрасне в усіх його проявах;
- бажання й уміння бачити в іншій людині позитивні риси особистості;
- психологічна готовність до вдячності, прощення та покаяння тощо.

Цілком доведеною ми вважаємо тезу М.Й. Боришевського, який стверджує, що «духовно довершена особистість – це наслідок тривалої, наполегливої праці людини над собою, спрямованої на поступове самовдосконалення, свідоме вибудовування себе з метою наближення до обраного ідеалу, в якому гармонійно поєднуються високі людські чесноти, що дає змогу реалізувати себе і відчувати повноту людського щастя» [16, с. 390].

Еталоном для визначення наявності і ступеню розвитку духовності в людині, науковець визначає внутрішні моральні інстанції особистості, і, зокрема, – ціннісні орієнтації. Чим тісніше пов'язаний зміст ціннісних орієнтацій із моральністю, чим вагомішим є зв'язок із категорією добра, справедливості, тим вищим може бути рівень духовності [16, с. 398].

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, узагальнюючи основні концепти становлення особистості у вимірах постіндустріального суспільства, і беручи до уваги тенденції розвитку сучасного суспільства під впливом лібералізації державотворення, можна констатувати, що конструктивна інтеріоризація молоддю моральних імперативів є необхідною передумовою розв'язання перманентної кризи ідентичності у підлітково юнацькому віці.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаються у вивченні розвитку моральної свідомості у підлітково юнацькому віці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Варіативність соціалізації особистості в умовах сучасного інформаційного суспільства : монографія / кол. авторів; ред. Н.М. Токаревої. Кривий Ріг : ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2017. 220 с.
2. Гусейнов А. А., Апресян Р. Г. Этика. Москва: Гардарики, 2000. 472 с.
3. Дьюї Д. Досвід і освіта. Львів : Кальварія, 2003. 84 с.
4. Астахова В. И. Интеллигенция и интеллигентность: проблемы совместимости. *Гражданские позиции интеллигенции: «Камо грядеши?..»* : сб. ст. по материалам междунар. теорет.-методол. конф. 31 марта 2004 г. / Рос. гос. гуманитар. ун-т. Москва, 2004. С. 176-182.

5. Франкл В. Человек в поисках смысла / пер. с англ. и нем. Москва: Прогресс, 1990. 364 с.
6. Вегеш І. М. Людина і концепт масового суспільства у політичній філософії Е. Фромма. *Регіональні студії*, 2018. № 12. С. 52–56.
7. Фромм Э. Бегство от свободы / пер. с англ. Г.Ф Швейника. Москва: Астрель, 2012. 284 с.
8. Фромм Э. Ради любви к жизни. Москва: ООО «Фирма «Издательство АСТ», 2000. 400 с.
9. Хьелл Л., Зиглер Дж. Теории личности / пер с англ. С. Меленевской, Д. Викторовой. Санкт-Петербург: Питер, 2011. 607 с.
10. Кирилюк Ф. М. Філософія політичної ідеології: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 520 с.
11. Фромм Э. Иметь или быть? / пер. с нем. Э.М Телятниковой. Москва: Астрель, 2010. 314 с.
12. Блюмкин В. А. Мораль: сознание и поведение / под ред. А. Н. Головки. Москва : Наука, 1986. 207 с.
13. Маркузе Г. Эрос и цивилизация. Одномерный человек: исследование идеологии развитого индустриального общества / пер. с англ., послесл., примеч. А. А. Юдина. Москва : АСТ, 2002. 526 с.
14. Ортега-и-Гассет, Х. Бунт мас / пер. з ісп. В. Бурггарда. Нью-Йорк : Видання ООЧСУ, 1965. 156 с.
15. Гальченко Г. І. Принцип природовідповідності як утвердження пріоритету духовно-моральної складової у вихованні особистості (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03. Харків, 2005.19 с.
16. Боришевський М. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія. Київ: Академвидав, 2010. 416 с.